

Michał Zieliński

Reforma gospodarcza w rolnictwie chińskim : zarys problematyki

Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio H, Oeconomia 23, 329-338

1989

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Katedra Ekonomii Politycznej
Wydziału Ekonomicznego UMCS

Michał ZIELIŃSKI

**Reforma gospodarcza w rolnictwie chińskim.
Zarys problematyki**

Экономическая реформа в сельском хозяйстве Китая. Очерк

The Economic Reform in the Chinese Agriculture. An Outline of Problem

W kompleksie zmian gospodarczych, jakie dokonują się w ChRL od 1978 roku szczególne miejsce przypada przeobrażeniom wsi i rolnictwa. Z wielu przyczyn na to się składających warto wypunktować na wstępie trzy zasadnicze:

— liczba ludności ChRL przekroczyła miliard i zaspokojenie potrzeb żywnościowych takiej populacji nie jest zadaniem łatwym,

— cztery piąte ludności ChRL mieszka na wsi, poziom życiowy ludności wiejskiej w dość istotny sposób rzutuje na atmosferę społeczną w kraju oraz ocenę ChRL za granicą,

— zmiany w rolnictwie zapoczątkowały proces reform gospodarczych w Chinach, a ich wyniki nie były bez wpływu na pozycje reformistycznego nurtu w kierownictwie KPCh, w pewnym sensie zatem wpływały na kierunek i skalę zmian w pozostałych sektorach gospodarki.

Proces przeobrażeń wsi i rolnictwa zapoczątkowany został na III Plenum KC KPCh 11 kadencji (18—22 XII 1978), na którym przyjęto „Uchwałę o niektórych problemach dotyczących przyspieszenia rozwoju rolnictwa” oraz „Rozporządzenie o pracy w wiejskich komunach ludowych”.¹ Wprowadzały one podwyżkę cen skupu obowiązkowego osiemnastu ważniejszych produktów rolnych bez zmian cen środków produkcji.

¹ Anglojęzyczny tekst uchwały [w:] *Issues and Studies* 1979, 7, ss 102—111 i 8, ss 91—99, rozporządzenia; *ibid.* 8, ss 100—112 i 9, ss.104—115.

Ceny zbóż podwyższone zostały o 20⁰/₀, pozostałych produktów średnio o 17⁰/₀. Jednocześnie ustabilizowano rozmiary dostaw obowiązkowych na okres pięcioletni (1979—1983) na poziomie z początku lat siedemdziesiątych (1971—1975), oraz przywrócono prawo posiadania działek przyzagrodowych, których areał mógł wynosić do 7⁰/₀ obszaru ziemi uprawnej komuny i mógł być zwiększony ponad tę granicę w przypadku indywidualnej rekultywacji nieużytków.

Drugim krokiem było odebranie przez II Sesję Ogólnochińskiego Zgromadzenia Przedstawicieli Ludowych (parlamentu) 5 kadencji komunom ludowym uprawnień administracyjnych.² W tym celu powołano gminy, jako organ administracji państwowej. Komuny funkcjonowały jeszcze przez pewien czas jako jednostki gospodarcze. Ich liczba w 1978 roku wynosiła 53,3 tys., co oznacza, że skupiały średnio kilkanaście tysięcy osób. Struktura komun była trójszczeblowa. Składały się na nią: duże brygady produkcyjne, małe brygady produkcyjne i zagrody. Duże brygady produkcyjne (ok. 700 tys. w końcu lat siedemdziesiątych), których kilkanaście tworzyło komunę, odpowiadały dawnym (przed 1958 r.) spółdzielniom produkcyjnym i grupowały wszystkich mieszkańców danej wsi. Małe brygady produkcyjne (zespoły — ok. 5—6 mln na przełomie lat siedemdziesiątych i osiemdziesiątych) łączyły organizacyjnie trzydzieści — czterdzieści zagrod.³

Pomijając organizację: administracyjną, polityczną i militarną (komuna była batalionem, brygada kompanią, a zespół plutonem milicji ludowej) wspomniany podział nie miał na ogół — istotnego znaczenia. Do roku 1978 obowiązywała bowiem zbiorowa odpowiedzialność członków komuny za zadania produkcyjne. Brak było też innego poza terytorialno-organizacyjnym wyodrębnienia (np. majątkowego) składowych komuny. Dlatego Uchwała IV Plenum wprowadzająca zasadę podziału zadań produkcyjnych między brygady, zespoły i zagrody stworzyła takie zasady funkcjonowania rolnictwa, przy których komuny ludowe stawały się zbędne, co zapoczątkowało proces stopniowej ich likwidacji.⁴

Uchwała IV Plenum KPCh 11 kadencji (9 IX 1979) „O niektórych problemach przyspieszonego rozwoju rolnictwa” i wydane na jej pod-

² Por. A. Halimarski: *Chińska Republika Ludowa* [w:] *Dzieje państw socjalistycznych. Gospodarka. Społeczeństwo. Polityka*. Pod red. J. Ciepiewskiego. Warszawa 1986, s. 453.

³ *Statistical Yearbook of China 1983*. Hongkong 1983, s. 147, patrz także W. Misiuna: *Przemiany na wsi i w rolnictwie ChRL*. „Wies Współczesna” 1985, 9, s. 96.

⁴ Proces likwidacji komun trwał przez siedem lat. O jego zakończeniu podała prasa chińska dopiero w czerwcu 1985 r. „Renmin Ribao” z dn. 3 czerwca 1985, cyt. za „China News Analysis” 1985, 1297.

stawie szczegółowe rozporządzenia reaktywowały obowiązującą w okresie tzw. „regulacji” (1961—1965) politykę „san zi yi bao”, tj. trzech swobód (gospodarstwa przyzagrodowe, możliwość sprzedaży nadwyżek na lokalnych rynkach oraz możliwość zakładania pozarolniczych zakładów wytwórczych będących własnością kolektywną — tzw. przemysłu wiejskiego) i jednego zobowiązania przydzielanego zagrodom w postaci skonkretyzowanego zadania produkcyjnego przy ich odpowiedzialności za zyski i straty.⁵

Określanie zakresu odpowiedzialności poszczególnych gospodarstw następowało na zasadzie umów pomiędzy zagrodą a brygadą (spółdzielnią) produkcyjną. Radha Sinha wyodrębnił sześć form takich umów. W pięciu z nich, gdy ma miejsce:

— umowa o określone czynności produkcyjne (pracę) opłacane według jednostek obrachunkowych,

— umowa kooperacyjna między brygadą a zagrodą (przy tej formie swobodnego „systemu nakładczego” brygada zaopatruje lub odsprzedaje zagrodzie środki produkcji i inwentarz,

— umowa między spółdzielnią a zespołem o określone czynności lub dostarczenie zakontraktowanej produkcji (zespół swobodnie dysponuje nadwyżkami),

— umowa z zagrodą o zadanie produkcyjne opłacane według efektu,

— umowa o pracę na określony czas,

ziemia i podstawowe środki produkcji pozostają własnością brygady. Przy formie szóstej nazywanej „przekazaniem zagrodzie pełnej odpowiedzialności za wykonane zadania” mamy do czynienia z ciekawą teoretycznie sytuacją własnościową. Ziemia pozostaje własnością społeczną, ale zostaje przekazana w formie dzierżawy (początkowo na okres trzech lat, później wydłużony do piętnastu) w samodzielne użytkowanie rolnikom indywidualnym. W granicach ustalonych dostawami obowiązkowymi gospodarstwa mogą samodzielnie decydować o strukturze produkcji i swobodnie dysponować nadwyżkami produktów (początkowo mogły je zbywać jedynie na rynkach lokalnych).⁶

Wprowadzenie systemu odpowiedzialności w postaci „pełnej” oznaczało zatem w gruncie rzeczy ukonstytuowanie gospodarstwa rodzinnego o samodzielności zbliżonej do polskich gospodarstw chłopskich w latach sześćdziesiątych, a różniących się tylko tytułem własności. Różnicę

⁵ Li Shiyi *Development Trends in Chinese Population Growth*. „Beijing Review” (dalej BR). 1982, 2.

⁶ Radha Sinha: *Production Responsibility in China — the Pandora Box. Land Reform*” FAO 1980, 1—2, cyt za J. Solarz: *Nowy wiraz w chińskiej polityce rolnej* „Problemy Dalekiego Wschodu” 1983, 3—4.

tę częściowo niwelował fakt, iż umowy dzierżawne zawierane były nie z osobą, lecz z rodziną, co oznacza, iż prawo użytkowania ziemi jest dziedziczne w okresie objętym dzierżawą.

Jesienią 1980 roku KC KPCh ogłosił kolejny ważny dokument.⁷ Wprowadzał on zasadę, że od zbiorów tegoż roku skup obowiązkowy odbywał się według dwóch rodzajów cen: 30% skupowane było po cenach dotychczasowych dostaw obowiązkowych (podwyższonych o 3,5%), a reszta po cenach wyższych, zróżnicowanych w stosunku do poszczególnych produktów proporcjonalnie do nadwyżki cen rynkowych nad cenami skupu. Równocześnie górna granica działek przyzagrodowych została podniesiona do 15% areалу ziem uprawnych spółdzielni (brygady). Rzeczywiście rozmiary działek przyzagrodowych zwiększały się wolniej, tym niemniej w latach 1978—1981 nastąpił ich wzrost z 5,7 do 7,5%.⁸

Wprowadzone zmiany zastępowały przymus administracyjny środkami ekonomicznymi, przede wszystkim zwiększając bodźce do uzyskania nadwyżki ponad dostawy obowiązkowe. Jak podaje Huan Xiang w efekcie tych zmian bardzo szybko rósł wskaźnik towarowości produkcji rolnej, który już w 1980 roku przekroczył 50%.⁹

Drugi etap przeobrażeń na wsi chińskiej miał miejsce w latach 1983—1985. W kwietniu 1983 ogłoszony został „Okólnik KC KPCh 1983 nr 1” (opublikowany w „Renmin Ribao” z dn. 10 IV). Wprowadzał on dwie istotne zmiany: przedłużał maksymalny okres, na który można zawierać umowy dzierżawne z trzech na piętnaście lat oraz zezwalał na sprzedaż nadwyżek poza miejscem zamieszkania.

W następnym roku, w „Okólniku KC KPCh 1984 nr 1” („Renmin Ribao” z dn. 12 VI) potwierdzona została polityka zmierzająca do rozszerzenia systemu odpowiedzialności.¹⁰ Większe zmiany wprowadzał „Okólnik KC KPCh 1985 nr 1” („Renmin Ribao” z dn. 2 I).¹¹ Przedstawionych zostało w nim „dziesięć środków podjętych w celu wzmocnienia rynkowo zorientowanej gospodarki wiejskiej”. Najważniejszym z nich było zniesienie systemu dostaw obowiązkowych. Zastąpione zostały one trzema typami transakcji: dostawami kontraktowanymi, sprzedażą targowiskową po cenach regulowanych oraz sprzedażą wolnorynkową. Systemem kontraktacji objęto jedynie: zboże, rośliny oleiste, bawełnę oraz niektóre zioła lecznicze. Państwo zobowiązało się do zmieniania cen kon-

⁷ Lee Travers: *Post 1979 Rural Economic Policy and Peasant Income in China*. „The Quarterly” 1984, 9, s. 249.

⁸ *Ibid.*, s. 251.

⁹ Huan Xiang: *China in the face of the future*. BR 1985, 21.

¹⁰ Omówienie okólnika w „The China Quarterly” 1985, 104, s. 31 i n.

¹¹ Omówienie w BR 1985, 14.

traktowych w górę w przypadku, gdy ceny wolnorynkowe będą rosły i nieobniżania, gdy ceny na rynku będą spadać. Transakcjami po cenach regulowanych (są to tzw. ceny „pływające”, które mogą odchyłać się w zależności od popytu i podaży o pewien procent od ustalonego wzorca) objęto: świnie, ryby i warzywa w dużych i średnich miastach oraz nadwyżki towarów kontraktowanych). Pozostałe produkty sprzedawane być mogą na wolnym rynku. Inne ważne postanowienia dotyczą: polityki finansowej (ułatwienia tworzenia lokalnych spółek kredytowych), popierania rozwoju tzw. przemysłu wiejskiego (preferencyjne kredyty, ulgi podatkowe), budownictwa mieszkaniowego (obietnica wznoszenia osiedli typu miejskiego oraz zniesienie zakazu sprzedaży przez przedsiębiorstwa leśne drewna odbiorcom indywidualnym). Ponadto zezwolono na sprzedaż, dzierżawę lub kontraktowe wykorzystywanie beczynnych państwowych pojazdów i łodzi (co w pewnym stopniu łagodzi istniejącą barierę transportową) oraz zezwolono na podejmowanie prywatnej działalności wydobywczej wszędzie tam, gdzie eksploatacja bogactw naturalnych jest nieopłacalna dla przedsiębiorstw państwowych i spółdzielczych.

Z przedstawionych zmian więcej uwagi trzeba poświęcić przemysłowi wiejskiemu. Nie jest to w ChRL zjawisko nowe, pozarolniczą działalność produkcyjną prowadziły również w przeszłości komuny ludowe. Z chwilą utworzenia gmin i rozpoczęcia likwidacji komun jako jednostek gospodarczych następować zaczęła zmiana charakteru tych zakładów. Przekształcono je w spółdzielnie i usamodzielniono. W obowiązującym w ChRL podziale własnościowym stosowanym w przekrojach statystycznych (przedsiębiorstwa własności ogólnospołecznej — przedsiębiorstwa państwowe, miejskie przedsiębiorstwa będące własnością grupową — spółdzielnie, przedsiębiorstwa wiejskie) zaliczane są one obecnie, jako przedsiębiorstwa grupowe w miasteczkach do przedsiębiorstw miejskich. W 1984 roku było 217 tys. takich przedsiębiorstw zatrudniających kilkanaście milionów osób i wytwarzających 7,1% produkcji przemysłowej ChRL (w roku następnym już 8,3%).¹²

Oprócz tego odziedziczonego po komunach wiejsko-miejskiego przemysłu istnieje również pozarolnicza działalność wytwórcza organizowana przez wioski (początkowo przez brygady — spółdzielnie produkcyjne). Rozpoczęto jego zakładanie w 1977 roku w prowincji Jiangsu z inicjatywy ówczesnego I sekretarza prowincji Xu Jiatuna. Jak zwykle w procesie reform chińskich eksperyment lokalny rozszerzył się stopniowo na cały kraj stając się w 1984—1985 roku pełnoprawnym, popie-

¹² R. Delfs: *The rural uprising*. „Far Eastern Economic Review” z dn 11 07 1985.

rany przez władze państwowe sektorem gospodarki (przedsiębiorstwa wiejskie przez rok zwalniane są od wszelkich podatków). W propagandzie chińskiej szczególnie silnie lansowane jest hasło „rzucacie rolnictwo, ale nie wieś”. Bardzo często prezentowane, jako pozytywne przykłady są wioski, które założyły pozarolnicze zakłady produkcyjne, tworząc nowe miejsca pracy i zapewniając znaczny wzrost dochodów mieszkańców. Wiąże się to z dwoma zjawiskami: przeludnieniem agrarnym i trudną sytuacją na rynku pracy w mieście.

Obydwa te problemy w istotnym stopniu rozwiązać może przemysł wiejski. Zatrudnienie w przemyśle wiejskim wynosiło w 1984 r. 32 mln osób i wzrosło w 1985 r. o ponad połowę do 50 mln osób, angażując kilkanaście procent siły roboczej na wsi.¹³ Zakłada się, że do 1990 r. przejmie on 100 mln, a do końca wieku ok. 140—150 mln osób, tj. ca 40% obecnego zatrudnienia w rolnictwie. Liczby te trzeba widzieć na tle rozmiarów zatrudnienia w mieście. W 1985 r. zatrudnienie w sektorze produkcyjnym w miastach wynosiło 127,55 mln osób, zwiększając się w ciągu pięciolecia o 23 mln (tj. o niecałe 4% rocznie), a mimo to istniało 2—3 mln bezrobocie.¹⁴ Techniczne uzbrojenie pracy w przedsiębiorstwach produkcyjnych wynosiło ok. 14 tys. yuanów. Gdyby zatem próbowano rozwiązać problem przeludnienia wsi bez pomocy przemysłu wiejskiego, musiałoby to oznaczać tworzenie ok. 16 mln stanowisk pracy rocznie oraz konieczność poniesienia nakładów inwestycyjnych — przy zamrożeniu postępu technicznego — w wysokości ok. 700 mld yuanów. Nawet bez uwzględnienia towarzyszących nakładów na infrastrukturę i budownictwo mieszkaniowe jest to więcej niż całe nakłady na produkcyjne środki trwałe w pięcioleciu 1981—1985 (ok. półtora raza) i mniej więcej tyle, ile wynoszą nakłady przewidziane na bieżącą pięcioletkę.¹⁵ Bez najmniejszej przesady można zatem stwierdzić, że bez rozwoju przemysłu wiejskiego równoczesny postęp w rozwiązywaniu problemów przeludnienia wsi, bezrobocie i postępu technicznego byłby niemożliwy do uzyskania.

Nie bez znaczenia jest też fakt, że miejsca pracy w przemyśle wiejskim są dla władz centralnych bardzo tanie. Jak podaje Z. Murawcewa jedynie 20% nakładów kapitałowych w tym przemyśle pochodzi ze środków państwowych. Chcąc tę tendencję utrzymać, zezwolono zakładom wiejskim na zwiększanie swoich funduszy metodą udziałową, przez emi-

¹³ Dai Yannian: *Reform Logs Sound Results*. BR 1985, 6—7; R. Delfs: *The Delta Factor*. „Far Eastern Economic Review” z dn 18 06 1985.

¹⁴ *Communique on the Statistics of 1985 Economic and Social Development*. BR 1986, 15; dane o bezrobociu BR 1985 nr 36.

¹⁵ *The Seventh Five-Year Plan of the People's Republic of China for Economic and Social Development (1986—1990)*. BR 1986, nr 22.

sję akcji. Wg R. Delfsa zebrane w latach 1984—1985 w ten sposób fundusze wyniosły ok. 20 mln yuanów, tj. mniej więcej tyle, ile wyniosły nakłady państwa.¹⁶

Efekty ekonomiczne przeprowadzonych na wsi zmian są rewelacyjne. Produkcja rolnicza w latach 1979—1985 zwiększyła się o 62,5⁰/₀, co oznacza średnioroczne przyrosty o 7,2⁰/₀. Podkreślić przy tym trzeba, że przyrost ten dokonał się bez specjalnej konwersji nakładów miasto—wieś. Produkcja globalna przemysłu rosła bowiem w tym samym czasie jeszcze szybciej (odpowiednio 90,4⁰/₀ i 9,6⁰/₀). Istotne zwiększenie produkcji (por. tabela 1) wystąpiło we wszystkich kulturach rolnych oraz hodowli, co pozwoliło Chinom osiągnąć w połowie lat osiemdziesiątych — w zasadzie — samowystarczalność żywnościową, przy najwyższym w całej ich dotychczasowej historii poziomie spożycia.¹⁷ W kraju o relatywnie niskim poziomie dochodu narodowego szacowanym na 350—450 dolarów per capita,¹⁸ w którym w latach pięćdziesiątych

Tab. 1. Produkcja ważniejszych produktów rolnych (mln t), pogłowie trzody chlewnej (mln szt.) i import zbóż w CHRL w latach 1958—1985

The production of the more important agricultural products (mln t) the population of hogs (mln heads) and import of cereals in the Chinese People's Republic between 1958 and 1985

Wyszczególnienie	1958	1977	1978	1982	1984	1985
zboża ^a	250,0	282,3	304,8	354,4	407,1	379,0
oleiste	1,3	4,0	5,2	11,8	11,9	15,8
bawełna	2,1	2,0	2,2	3,6	6,1	4,2
trzoda chlewna	160,0	291,8	301,3	300,8	306,1	331,5
import zbóż	4—5,0	7	—8,0	12,0	(0)	(0)

a razem z: patatami, ziemniakami, maniakiem i taro zaliczanymi w statystykach chińskich do zbóż, przy przeliczeniu 4 : 1.

Źródło: F. Stachowiak: Gospodarka narodowa Chińskiej Republiki Ludowej (1949—1982) PWE Warszawa 1984, ss. 386—8, 404. Statistical Yearbook of China 1983, Hongkong 1983 ss. 177—8, Komunikaty Państwowego Biura Statystycznego CHRL 1984, 1985 w: „Beijing Review” 1984 nr 12, 1985 nr 11.

¹⁶ Z. Murawcewa: Modiernizacja sielskiego choziajstwa KNR, woprosy kapitalnych włożeny „Problemy Dalniego Wostoka” 1984 4, R. Delfs: *Joint-stock communism*, „Far Eastern Economic Review” z dn. 21 XI 1986.

¹⁷ Dienne spożycie żywności wynosiło w 1978 r. w miastach 2715 kcal i 2224 na wsi, przy przyjętej przez FAO granicy 2230 kcal, poniżej której występuje zjawisko głodu chronicznego. W ciągu czterech lat, tj do roku 1982, spożycie wzrosło: na wsi o blisko pięćset kcal dziennie (2707) i w mieście o blisko trzysta (3088). Szerzej o problemie tym traktuje Misiuna: *op. cit.*, s. 94.

¹⁸ Zestawienie rozmiarów dochodu narodowego dla różnych krajów w 1983 r zawarte jest w czasopiśmie „Gospodarka Planowa 1985, 11—12.

występowały — prawda, że wskutek aberacyjnej polityki gospodarczej wielkiego skoku — przypadki śmierci z niedożywienia, jest to osiągnięcie wybitne.

Powyższa entuzjastyczna ocena wynika z dwóch ważkich przesłanek. Po pierwsze wiąże się z bardzo wysokim przyrostem naturalnym w całej dotychczasowej historii ChRL. Z dużą dokładnością można szacować, iż liczba ludności Chińskiej Republiki Ludowej osiągnie w 1988 r. 1,1 mld osób i będzie wówczas dokładnie dwukrotnie wyższa niż w 1949 r. (549 mld osób). Oznacza to długookresowe średnie tempo wzrostu ludności dla 39 lat wynoszące 1,8‰. Wprawdzie okres najwyższego tempa wzrostu ludności związanego z pronatalistyczną polityką prowadzoną w okresie odbudowy i pierwszej pięciolatki (2,27‰) oraz w latach rewolucji kulturalnej (2,6‰) Chiny mają już za sobą, ale niższe względne przyrosty dotyczą coraz wyższych wielkości bazowych. W latach osiemdziesiątych oznacza to coroczne zwiększanie liczby ludności o 10 mln osób. Stwarza to istotne problemy dla rolnictwa. Jak podaje F. Stachowiak w drugiej połowie lat siedemdziesiątych, aż 53‰ corocznego przyrostu zebranego ziarna przeznaczano na pokrycie potrzeb przyrostu naturalnego.¹⁹ W latach osiemdziesiątych relacja ta uległa znacznej poprawie. W okresie 1978—1980 średnie zbiory zbóż wyniosły 317,5 mln ton, a w latach 1981—1985 już 372 mln t. Osiągnięto zatem w ciągu pięciu lat przyrost 54,5 mln t (17,2‰, 3,2‰ średniorocznie), z czego już tylko 17,7 mln t, tj. niemal jedna trzecia, niezbędne było dla alimentowania przyrostu naturalnego, a reszta mogła być wykorzystana dla zwiększenia spożycia.

Po drugie, ChRL dysponuje stosunkowo niewielkimi zasobami gruntów ornych. Na początku lat osiemdziesiątych miały one obszar 993 tys. km² (10,4‰ powierzchni kraju)²⁰ Oznacza to, że Chiny mają relatywnie niskie zasoby ziemi w stosunku do liczby ludności. Przykładowo można tutaj podać, iż liczba ludności, którą musi wyżywić jeden hektar gruntów ornych jest trzykrotnie wyższa niż średnia światowa, czterokrotnie większa niż w Polsce, i blisko dziewięciokrotnie większa niż w ZSRR.

Obydwa powyższe zjawiska mają w znacznej mierze obiektywne

¹⁹ F. Stachowiak: *Gospodarka narodowa Chińskiej Republiki Ludowej (1949—1982)*. Warszawa 1984, s. 351.

²⁰ *Composition of China's Land Resources BR 1981 nr 37*. A. Halimarski podaje, że w latach 1949—1979 obszar gruntów ornych zmniejszył się o 12 mln ha (tj. o ca 10‰). W powiązaniu ze wzrostem liczby ludności spowodowało to dwukrotne obniżenie się obszaru gruntów ornych przypadającą na jedną osobę: *op. cit.*, s. 460.

charakter i występują praktycznie we wszystkich krajach świata. Można poprzez racjonalne użytkowanie ziemi spowalniać proces jej wypadania z użytkowania rolniczego, podobnie jak można ograniczać przyrost naturalny. Stosunkowo mało prawdopodobne jest jednak występowanie dodatniego przyrostu użytków rolnych lub ujemnego ludności. Zmniejszanie obszaru ziemi, który ma wyżywić daną liczbę ludności musi po prostu być rekompensowane przez wzrost wydajności z hektara. Wzrost ten może być osiągnięty przez wzrost nakładów pracy żywej lub (i) uprzedmiotowionej. W przypadku rolnictwa chińskiego o bardzo słabym wyposażeniu technicznym,²¹ czynnikiem stymulującym wzrost wydajności ziemi było zwiększenie pracochłonności uzyskane dzięki zmianom prawno-organizacyjnym oraz silnym bodźcom ekonomicznym.

W latach 1952—1978 konsumpcja *per capita* na wsi chińskiej wzrosła o 59⁰/₀ (1,8⁰/₀ rocznie), natomiast w okresie 1978—1985 roczne dochody nominalne chłopów wzrosły z 133 yuanów 60 fenów do 397 y. Uwzględniając zmiany cen dochody realne wzrosły w ciągu tych siedmiu lat ponad dwukrotnie (wskaźnik dynamiki 223,7), rosnąc w tempie 12,2⁰/₀ rocznie, tj. wyraźnie szybciej niż dochody realne mieszkańców miast (8,7⁰/₀).²² Można przypuszczać, iż proste rezerwy wzrostu produkcji zostały w znacznej mierze wyczerpane i dalsze zwiększanie pracochłonności przynosić będzie malejące efekty krańcowe. Jeżeli przypuszczenie to jest prawdziwe, dalsze sukcesy rolnictwa chińskiego zależeć będą od postępu technicznego i sprawności, z jaką przeprowadzona zostanie techniczna rekonstrukcja rolnictwa.

РЕЗЮМЕ

Важное место в экономических реформах в КНР занимают изменения в сельском хозяйстве и в жизни деревни. Они состоят во введении так называемой „системы ответственности”, обозначающей на практике долгосрочную аренду земли крестьянам, а также свободный рынок сельскохозяйственных продуктов вместо действующих с 1957 года народных коммун. Параллельно, с целью использования излишка рабочей силы, было решено развивать так называемую „сельскую промышленность”, в которой в 1985 году было занято уже 50 миллионов человек, производящих около 10% национального дохода.

Эффект изменений в сельском хозяйстве оказался весьма положительным. Сельскохозяйственное производство росло в период 1979—1985 на около 7,2% в год, что привело к значительному повышению потребления, а в конце этого периода — к сельскохозяйственной самообеспеченности Китая.

²¹ Por. W. Misiuna: *op. cit.*, s. 100.

²² Li Chengrui: *Economic Reform Brings Better Life*. BR 1985, 29.

SUMMARY

An eminent place in the economic reforms of the Chinese People's Republic is occupied by changes in agriculture and in the rural area. They consisted in so-called „system of responsibility” (which practically meant a lease in the hands of villagers) and the free market of agricultural products in the place of the people's communes which had functioned since 1975. Paralelly, a decision was made to develop so-called „rural industry” in order to utilize the surplus of the working force in the country. In 1985, 50 million people were employed in this industry which produced about 10% of the national income.

The effects of the changes in agriculture had a positive character. The agricultural production rose between 1979 and 1985 at the yearly rate of 7,2%. This made possible to increase the consumption and at the end of this period secured China's self-sufficiency as regards food.